

DOI: 10.18427/iri-2016-0051

A kamarák vállalkozásfejlesztési szerepének kialakulása Európában

Szilágyiné Fülöp Erika
Miskolci Egyetem Gazdaságtudományi Kar
vgterika@uni-miskolc.hu

A kamarák a vállalkozások, vállalkozók érdekeinek képviselőire jöttek létre először Nyugat-, majd Kelet Európában, a múlt században, egy sajátos történelmi fejlődés eredményeképpen. Legfőbb feladatukat eleinte a tagság érdekképviselete jelentette, tevékenységük főleg az üzleti kapcsolatok kialakításának elősegítésére, élénkítésére irányult, ezáltal elősegítve a társadalmi fejlődést, a gazdasági növekedést. Közös jellemzőjük, hogy az általuk ellátott feladatot alapvetően meghatározza az adott típus, melyben működnek. Kezdetben – és ma is döntően – a köz- és magánjogi jellegű kamara működött, majd később –a kelet európai régióban- bizonyos történelmi sajátosságok miatt kialakult a kettő kombinációjából egy sajátos köztes típus (pl. hazánkban is ez működik), mely köztestületi kamarák önkéntes tagsággal rendelkeznek, és kötelező regisztrációval működnek. E típusok kialakulásának előzményeit mutatom be a következőkben, Nyugat Európában és Magyarországon.

A kamarák létrejötte/története Nyugat-Európában

A múlt század elején az iparosodás, a kereskedelem fejlődése, a polgárosodás megteremtette azon feltételeket, amelyek a gazdasági növekedést és a társadalmi fejlődést szolgálhatták. Így alakultak ki a gazdasági kamarák, melyek magánjogi – önkéntes tagságú, klubszerű vagy közjogi –, kötelező tagságú, köztestületi formában jöttek létre a világ minden, iparosodott országában. A kereskedelmi és iparkamarák őseinek azok az autonóm vagy félig autonóm kereskedelmi testületek tekinthetők, amelyek a helyi keretek felé emelkedve szerveződtek meg Európában, elsősorban a szárazföldi és tengeri utak felhasználására (például a Hanza városokban, Milánóban, Brüsszelben).

A kontinentális kamarák őshazája Franciaország. 1599-ben alakult meg Marseilles-ben az a négy kereskedőből álló bizottság, amelyet a városi tanács a kereskedelmi ügyek figyelemmel kísérésére választott. IV. Henrik 1600-ban megerősítette a testületet, ami beépült a városi közigazgatás keretei közé, ráadásul a későbbi kamarák csupán egyes ismérveivel rendelkezett (Sárközy, 1967). 1650-től kezdődően már külön termet is kaptak a városházán (chambre¹), s innen ered az intézmény elnevezése („chambre du commerce”).

XIV. Lajos uralkodása és Colbert államminiszter tevékenységének idején az 1700-as királyi rendeletet – a kereskedelmi kamarák létrehozásáról – tekinthetjük a kontinentális gazdasági kamarák megszületésének (Fink, 1996). A forradalom 1791-ben feloszlatta a régi rend intézményét, a kamarát, de Napóleon 1801-ben a legnagyobb városokban a régi formában visszaállította. Egy évvel később újjáalakult a központi „chambre du commerce” is (Diczig & Radó, 1938). 1803-ig

¹ A chambre francia szó, jelentése: szoba.

Franciaországban csak kereskedelmi kamarák voltak, ettől kezdődően azonban megjelent egy másik kamarai típus is: az ipari és kézműipari kamara. Ezek az újfajta kamarák a gyáripari, kézműipari, iparfejlesztési és iparművészeti kérdésekben lettek véleményező testületei a kormánynak. Franciaországban a kamarák jelenlegi arculatát az 1898-ban elfogadott kereskedelmi kamarai törvény alakította ki (Krist, 1995).

Napóleon hódítási révén Európa számos országában reformok léptek életbe, melyek a restaurációt követően sem szűntek meg, így fokozatosan megindult a főleg gazdasági jellegű kamarai rendszerek kiépítése (Diczig–Radó, 1938). 1703-ban Belgiumban, melyet azonban 1875-ben egyesületekkel váltottak fel, 1742-ben Dániában, 1801-ben Kölnben, Mainzban, Aachenben, 1811-ben Lombardia nagyobb városaiban, majd Velencében. Később német területeken is létrejöttek az első valódi kamarai intézmények: 1820-ban Berlinben, majd 1830-ban Barmenben a gyorsan fejlődő Ruhr-vidéken és környékén (Sárközi, 1967). 1841-ben Luxemburgban uralkodói rendelettel (Krist, 1995), 1866-ban Spanyolországban és 1903-tól Portugáliában (Fritz, 1896) a kormányzat által kerültek megalakításra a kamarák.

Ezek a francia minta alapján létesített kamarák képviselték a kamarai intézmények egyik típusát. Ide tartoztak a hatósági jellegű kamarák, melyek szervezése törvény vagy kormányrendelet alapján történt, a kereskedelemügyi miniszter fennhatósága alatt álltak, és bizonyos közhatósági feladatokat is elláttak. Jövedelmük adók módjára beszedett illetékekből és egyéb közszolgáltatásból származott. Feladatuk kettős jellegű volt, mint érdekképviselői szervek egyrészt figyelemmel kísérték a hozzájuk tartozó gazdasági csoportok érdekeit, javaslatokat tettek és kezdeményezőként léptek fel a kormánnyal és a törvényhozással szemben, másrészt közigazgatási hatósági feladatokat láttak el (Dobrossy, 1997). Ezek a feladatok államonként jelentősen változtak, de a tőzsde felügyelete, cégnyilvántartás, statisztikai adatok gyűjtése, mestervizsgák megtartása, a kereskedelem és ipar céljait szolgáló szakoktatási intézmények létesítése, fenntartásukban való közreműködés közéjük tartozott.

A kamarák másik típusa Angliában alakult ki és főleg az angolszász országokban terjedt el. A volt Brit Birodalom területén az első kereskedelmi kamara Amerikában – mint volt gyarmaton –, Jersey szigetén létesült 1768-ban, és ugyanezen évben létrejött New Yorkban is. A szigetországban az első ilyen szervezet 1783-ban alakult meg Glasgow-ban (Sárközi, 1967). A XIX. században e struktúrák alapítása nagy lendületet kapott: 1848-ban Máltán, 1851-ben Liverpoolban, 1857-ben pedig Sheffieldben alakult kereskedelmi képviselő. A nottinghami kereskedelmi kamarát 1860-ban (Walton, 1962), a londonit 1881-ben hozták létre. Nagy-Britanniában nincs és soha nem volt szigorú törvényi meghatározása annak, mi számít kamarának és mi nem, így a kereskedelmi egyesület és a kamara elnevezést gyakran egymás szinonimájaként használták (Krist, 1995).

A francia mintával ellentétben lényeges különbség, hogy a kamarák az érdekeltek szabad elhatározása alapján jöttek létre, tagságuk nem volt kötelező, hanem jelentkezés és befogadás alapján (vagyis szabadtársulások jelleggel) szerveződtek. Legfőbb feladatukat a tagság érdekképviselője jelentette, tevékenysége főleg az üzleti kapcsolatok kialakításának elősegítésére, élénkítésére irányult. Eleinte nem segítettek a kormányzatot tanácsadó munkájukkal, később már véleményező szervként ugyan részt vettek a kormány munkájában, de az sem törvényi előírásra történt, hanem tagjaik gazdasági, politikai, közéleti tekintélye miatt, amely egyben erősítette is a kamarák súlyát.

A gazdasági kamarák létrejötte Magyarországon

A XX. század elején az iparosodás, a kereskedelem fejlődése, a polgárosodás Nyugat Európához hasonlóan, hazánkban is megteremtette azokat a feltételeket, amelyek a gazdasági növekedést és a társadalmi fejlődést szolgálhatták. Így nálunk is kialakultak a gazdasági kamarák, amelyek feladata: „a kereskedelem és az ipar érdekeit a törvényhozással, a kormánnyal és a hatósággal szemben képviselni, a kereskedelmi- és iparosztály panaszait, kívánságait tolmácsolni, a kereskedelem és ipar állásáról statisztikai kimutatásokat és időszaki jelentéseket szerkeszteni, s a kereskedelem és ipar fejlődésének útjában álló akadályok elhárításában közreműködni”(Révai nagy lexikon, 1996).

A kamarai intézmény őshazájának Franciaország tekinthető, ahol az első kereskedelmi kamara 1590-ben létesült. Mindenütt, ahol Napóleon csak rövid időre is járt és elterjesztette a francia polgárosodási szellemet, köztisztviselői kamarák jöttek létre törvényi felhatalmazás által. Előbb Németországban (1801), majd Ausztriában (1811) is megalakultak az első kamarák. Az egykori Magyarország területén is a kontinensen meghatározó, francia típusú kamara terjedt el. Az első hazai kamarát 1811-ben alapították Fiumében, mely elsősorban külkereskedelemmel, tengerészettel foglalkozott, minthogy a kamara mindig a helyi adottságokhoz, a helyi vállalkozók igényeihez és lehetőségeihez próbált alkalmazkodni (Tolnay, 2000).

Ez a kereskedelmi kamara csak rövid ideig működött. A kamara intézményének elterjedése a XIX. század második felétől kezdődött, amikor a városi és térségi kamarák egységes birodalmi kamarai szervezetet alakítottak, mely jelentős gazdaságszervező, és fejlesztő szerepet látott el: kezdeményezte a tőzsdék, szabadraktárak, a Nemzeti Bank létrehozását, fellépett a mezőgazdaság fejlesztéséért. A bécsi kormány kereskedelmi minisztere 1850. március 18-án adta ki a kereskedelmi és iparkamarák létrehozásáról szóló törvényt, amely az akkori osztrák birodalom egész területén bevezette a kamarai intézményt. Kevés remény volt arra, hogy a magyar kamarák a magyar ipar és kereskedelem érdekeit a központosító osztrák törekvésekkel szemben hatékonyan védhessék. Bruck kereskedelmi miniszter a kamarák fontosságát Ferenc Józsefhez írt előterjesztésében az alábbiakkal indokolta:

- eszközül szolgálnak a kereskedelmi és ipari érdekek előmozdítására,
- a birodalom egységének erősítéséhez,
- közbenső vámsorompók megszüntetéséhez,
- a birodalom különböző részei közötti kapcsolatok szorosabbá tételéhez.

A törvény a kamarák számának, területének, székhelyeinek megállapítását császári döntésnek tartotta fent, továbbá két alappillérre építette a kamara intézményét:

- az egyik a kötelező jelleg, amelynek értelmében a kamarák hálózata kiterjedt az állam egész területére és a kamarai törvény az ország minden kereskedőjét és iparosát, vállalkozását valamely területi kamara kötelékébe kapcsolta,
- a másik pedig, hogy a kamara a kereskedelem és az ipar együttes, közös intézménye.

A törvényben az alábbi tevékenységi köröket határozták meg (Kiss, 1994):

- vélemények, javaslatok a Kereskedelmi Minisztérium, illetve a tagok felé;
- éves jelentések az adott térség gazdaságának állapotáról,
- kereskedelmi és ipari statisztikákhoz szükséges listák vezetése,

- áru- és váltóalkuszok, tőzsdealkuszok vizsgáztatása és kinevezése,
- kereskedelmi váltóülnökök felterjesztése,
- részvénytársaságok engedélyezése és bejegyzése ügyében véleményezés.

Az 1860. évi októberi diploma kibocsátásával a politikai helyzet megváltozott és ez a kamarák működésére is kedvezőleg hatott, megnőtt a kamarák szerepe az ipari és a kereskedelmi élet irányításában (Kopasz, 2000). Mindehhez azonban a magyar iparos és kereskedő társadalom teljes bizalmát csak úgy lehetett elnyerni, ha a hazai törvények is biztosítják a kereskedelmi és iparkamarák működését.

Az első magyar kamarai törvény 1868-ban jelent meg és 1934-ig volt érvényben. Az 1868. évi VI. törvénycikk megalkotására az iparűzés szabadságának megteremtésével összefüggésben került sor. Gróf Andrássy Gyula miniszterelnök nyújtotta be a Képviselőháznak. Az új törvény nagyobb önállóságot biztosított a kamaráknak. A legjelentősebb előrelépés a kamarák közvetlen és általános választás útján való megalakítása volt, valamint az, hogy megszűnt a kereskedelmi miniszternek az a jogköre, mellyel a kamarát minden indoklás nélkül, bármikor feloszlathatta. A törvény a kereskedelmi és iparkamarák céljaul tűzte ki a kereskedelem és az ipar érdekeinek előmozdítását és kötelező tagsággal kiterjedt a magyar állam minden kereskedőjére, iparosára, kereskedelmi- és iparvállalatára, a törvényben foglaltak szerint pedig megnövekedett a gazdasági kamarák autonómiája is. 1870-ben döntöttek országos együttműködésükről, meghatározták fejlődési irányukat.

Hazánkban a kereskedelmi és iparkamarák Baross Gábor minisztersége idején éltek reneszánszukat. Ebben az időszakban ugyanis valamennyi gazdasági kérdésben a kormányzat legfontosabb partnereivé váltak. Az évszázad vége felé a gazdasági növekedés és a kamarai élet között szoros összefüggés figyelhető meg. A kamaráknak szerepe volt az idegen tőke beáramlásában, a partnerek egymásra találásában, a hazai ipar védelmében, a hazai beszállítók preferálásában², és különösen az infrastruktúra fejlesztésében (Tolnay, 2000).

A századfordulóra lényegében kialakult a kamaráknak az a regionális szintű hálózata, amely a trianoni békeszerződésig fennállt. Ebben az időszakban kiemelkedő a kamarai munka: jelentős a kereskedelemfejlesztést, az üzleti és közlekedési infrastruktúra kiépítését segítő kamarai tevékenység. A kamarai hatáskör az 1898. évi LXIX. és az 1907. évi III. törvénycikkek révén tovább bővült, meghatározva a kamarák szerepét az állami iparfejlesztési tevékenységben. Később, az 1922. évi XII. törvény további fontos hatásköröket utalt az ipari képzés és az iparűzés területén a kamarai kompetenciába (Dobrossy, 1997).

A két világháború közötti Magyarországon az érdekképviseleti szervezeteken belül két csoportot különböztettek meg (Strausz, 2007). Az egyesülési jog alapján szerveződő gazdasági-szakmai egyesületeket, melyek az államtól nem kaptak felhatalmazást az adott kör egészének képviseletére, illetve a kamarákat, amelyek ezzel szemben törvényes érdekképviseletek voltak, törvény hozta létre őket, meghatározva struktúrájukat, feladataikat és mozgásterüket. Autonómiájuk hatóköre jóval szélesebb volt az érdekvédelmi szervezetekénél, hiszen joguk volt nemcsak az egyes törvényjavaslatok véleményezésére, hanem a javaslattételre is. Így több lehetőségük volt arra, hogy a kormányzat előtt megjelenítsék az általuk képviselt rétegek érdekeit.

² Kamarai kezdeményezéseket követően 1895-re a hazai vasutak és gépgyárak beszerzéseik 85%-át hazai vállalatoknál bonyolították le.

A magyar kamarai rendszer további fejlődése – szemben a nyugat-európai kamarákkal – nem volt töretlen. Először 1940-ben oszlatták fel a kamarák önkormányzatait, majd Szálassy kormánya függesztette fel működésüket. A tervutasításokra és a termelőeszközök lényegében kizárólagos állami tulajdonára alapozó gazdasági és társadalmi berendezkedéssel, az akkori államhatalommal nem volt összeegyeztethető a gazdaság szereplőit tömörítő közjogi önkormányzatok léte és működése. A kereskedelmi és iparkamarákat 1948-ban államosították, az 5.590/1948. számú Kormányrendelet 1948. május 31-ei határidővel jogutód nélkül megszüntette őket. A kamarai vagyon az államkincstárra szállt át. A kereskedelmi és iparkamarát azonban az állam nem nélkülözhetette a külkereskedelmi kapcsolatokban, s így még 1948-ban létrehozták – a külkereskedelmi és egyéb „kinevezett” vállalatokat tömörítő fél állami szervként – a Magyar Kereskedelmi Kamarát. Lényegében a Külkereskedelmi Minisztérium háttérintézményévé vált, tagságát a miniszter által kijelölt vállalatok adták.³ 1949-től befagyott a kamarai élet, a szocializmus negyven évében lassan növekedett a szerepe.

A tervutasításos gazdaság korában, a gazdasági reformokat követően nyilvánvalóvá vált, hogy az állami vállalatok érdekképviselőt is ki kell alakítani. A politikai berendezkedés azonban kizárta az egyes érdekek konfliktusos, nyilvános érvényesítését, ezért az 1985. évi 11. tvr-el átalakult a Magyar Gazdasági Kamara állami szervből társadalmi szervezetté, egyfajta állami vállalati érdekképviselőté vált, melybe állami vállalatok, szövetkezetek, gazdasági társulások, intézetek egyaránt beléphettek. Feladatkörébe tartoztak:

- külkereskedelmi és vámügyekben tájékoztatás a külföld felé;
- származási bizonyítványok kiadása, okmányhitelesítés;
- külkereskedelmet érintő jogszabályok (szokások, szerződések) nyilvántartása;
- kereskedelemfejlesztés; tájékoztatás üzleti lehetőségekről,
- választott bíróságok szervezése külkereskedelmi területet érintő vitás kérdésekben;
- kapcsolattartás külföldi kamarákkal;

Valójában azonban olyan állami szervezetté vált, amely nem tisztán érdekképviselői funkciójú, hanem emellett betölti hagyományos kamarai és külkereskedelmi feladatait is. Érdekképviselői funkciói nem voltak tisztán megfogalmazva, csak véleményezési jogokkal rendelkezett, egyetértési jogosítványokkal nem. Képviselői joga is erősen csorbult: a kamara csak külföldön, a Minisztertanács kijelölése alapján reprezentálhatta a magyar munkaadókat (Tölgyessy, 1988). Törvényességi felügyeletét a Minisztertanács látta el. Ez abban merült ki, hogy bizonyos személyi, szervezeti, gazdasági döntéseket befolyásoltak, fontosabb ügyekben a vezető pártszervek határoztak, a döntéseket pedig a pártszervekkel és az állami felügyeleti szervek vezetőivel való egyeztetés előzte meg.

A kilencvenes évek elején bekövetkezett rendszerváltás idején szükségszerű lett volna sok kormányzati tevékenység más szervezetekre való átruházása (például érdekképviselő, vállalkozásoknak információ- és szolgáltatások nyújtása), azonban nem alakultak ki olyan szervezetek, melyek képesek lettek volna átvenni e feladatokat. Ennek megfelelően 1990 és 1994 között a kamarák mint feladatokat átvevő szervezetek ujjaszerveződtek ugyan a magánjogi kamarai rendszer alapján, de nem kaptak törvényi felhatalmazást arra, hogy ellássák e feladatokat.

³ 1994. évi XVI. törvény általános indoklása a Gazdasági kamarákról

A klasszikus köztestületi, azaz kötelező tagságú gazdasági kamarák létrehozására 1994-ig kellett várni, amikor is 1994 márciusában elfogadta a parlament a XVI. sz. törvényt a gazdasági kamarákról. A kötelező tagság azonban sok vállalkozás számára „tehernek” tűnt, és csak a tagdíj befizetéséről szólt. 2000-ben azonban sor került a megelőző hat évben kötelező tagsággal működő közjogi kamarai rendszer átalakítására, a 1999. évi gazdasági kamarákról szóló CXXI. számú törvény eltörölte a kötelező tagságot. Ugyanebben az évben a gazdasági kamarák az általuk korábban végzett közigazgatási feladatokat (kivéve a szakképzést) különböző államigazgatási szervezeteknek adták át. Egyéb szolgáltatások nyújtása változatlanul folyt továbbra is.

Összefoglalóan elmondhatjuk, hogy hazánkban a rendszerváltás előtt gyakorlatilag nem, csak azt követően, 1994-től beszélhetünk igazi gazdasági kamarákról, melyeket valóban a gazdaság- vállalkozásfejlesztés céljából hoztak létre, és nem állami érdekképviselőket gyakoroltak. Az elmúlt 20 évben változott megítélésük, feladataik. A napjainkban is működő új rendszer létrehozása azonban ezredfordulón a kamarát új feladatok elé is állította. Rendezni kellett azt a kormányzati kapcsolatrendszert, amelynek keretében hatékonyan el lehetett látni a gazdasági érdekvégyesítést, illetve az egyes kamarai feladatok ellátásához kapcsolódó szakmai együttműködést. A kamarai rendszer deklarálta, hogy politikai szempontól semleges kíván maradni, ugyanakkor a mindenkori kormányzattal szoroson együtt kíván működni. Fontos szakmai kérdésekben sikerült -a kormányzati szervekkel együttműködve- a vállalkozások számára kedvező megoldást találni, mely jelentősen javította a kamara érdekvégyesítő tevékenységét és ezáltal a vállalkozói kör elégedettségét a kamarai munkával kapcsolatban.

Irodalomjegyzék

- Dobrossy I. (szerk.) (2004). *A Miskolci Kereskedelmi és Iparkamara 125 éve*. Miskolc: Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár; Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Kereskedelmi és Iparkamara.
- Révai nagy lexikon (1996). [Reprint kiadás]. Szekszárd: Babits.
- Tölgyessy P. (1988). *Gazdasági érdekvégyesítők Magyarországon*. Budapest: Társadalomtudományi Intézet.
- Tolnay L. (2000). A gazdaság motorja - a hazai kamarák 150 éve. Konferencia előadás. *Dél-Dunántúli Gazdaság*, (6).
- Krist R. (1995). *Wirtschaftliche Inetressenvertretung in der Europäischen Union*. [PhD értekezés]. Wien.
- Kopasz G. (2002). A Pécsi Kereskedelmi és Iparkamara története. *Tolnai Kamara*, (1-3).
- Sárközi Z. (1967). A Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara hivataltörténete. *Levéltári Szemle Budapest*, (1).
- Strausz P. (2007). *Kamarák a két világháború közötti Magyarországon*. Budapest: L'Harmattan.
- Fritz P. (1896). *A magyar kereskedelmi és iparkamarák keletkezésének, fejlődésének és működésének története 1850-1896*. Budapest: BKIK Kiadványa.
- Diczig A., & Radó D. (1938). *A kereskedelmi és iparkamarák hazánkban és külföldön*. Debrecen.
- Walton, R. (1962). *The History of Nottingham Chamber of Commers 1860-1960*. Nottingham: Nottingham Chamber of Commerce.